

Velemyš dinagatská – znovuobjevení a nové české jméno domněle vyhynulého hlodavce

Vymírání živočišných, ale i rostlinných druhů pokračuje na Zemi neuvěřitelným tempem. O některých nemáme ani ponětí, jiné mají to štěstí, že se jejich osud podaří díky obrovskému ochránářskému úsilí zvrátit. Existují však takové druhy, jež vědecká obec považovala za vyhynulé nebo potenciálně vyhynulé (pokud ještě neuplynulo hraničních 50 let od jejich posledního pozorování) a které znovu spatřily světlo vědeckého světa. To je i příběh vzácného hlodavce s vědeckým jménem *Crateromys australis* žijícího na filipínském ostrově Dinagat.

Filipínská biodiverzita

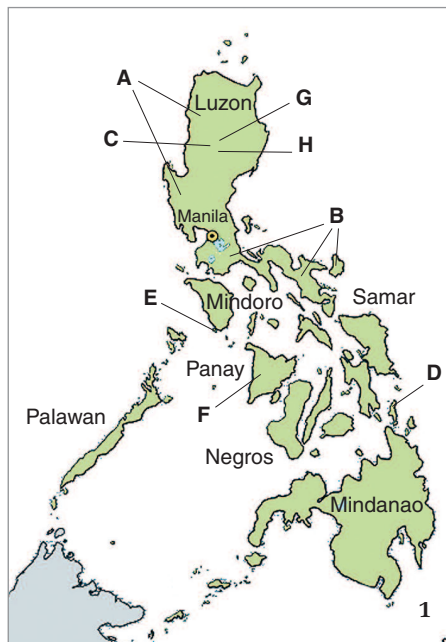
Filipíny jsou po Indonésii druhým největším souostrovím světa s rozlohou přibližně 300 tisíc km², omývány čtyřmi moři – ze západu Jihočínským, z východu Filipínským a z jihu Suluským a Celebeským. Ale co je pro biologa obzvláště zajímavé, díky poloze v tropickém pásu, izolovanosti od asijské pevniny a členitosti (sestavají oficiálně ze 7 107 ostrovů) oplývají neuvěřitelným přírodním bohatstvím. Patří mezi 17 zemí s tzv. megadiverzitou (tyto státy zahrnují celkem dvě třetiny známých druhů organismů žijících na souši) s minimálně 52 177 popsány druhy a mnoho dalších taxonů zatím čeká na vědecké popsání. Více než polovina druhů živočišných a tři čtvrtiny rostlinných se navíc nevyskytuje nikde jinde na světě. Převážně na jednotku plochy oplývají Filipíny pravděpodobně větší biodiverzitou než kterákoli jiná země (i když podle některých zdrojů se totéž uvádí i o jiných, např. o Kolumbii), a proto jsou označovány jako jedno z ohnisek biodiverzity (biodiversity hotspot). Téměř každý velký ostrov hostí flóru a faunu s vysokým procentem lokálního endemismu. Na stránkách Živy byla zatím představena druhová rozmanitost filipínských láčkovek (seriál viz Živa 2003, 1, 3 a 5), trpasličí buvol tamarau z ostrova Mindoro (Živa 2004, 2: 86–97) a národní park Mount Iglit–Baco z Mindora (2005, 3: 141–144).

Krasy žijící v oblacích

Jedinečnou skupinou živočichů, kterou najdeme pouze na Filipínách, jsou stromoví hlodavci známí jako obláčkové krysy (z anglického cloud rats; k návrhu jejich pojmenování jako velemyši viz dále v textu). Označení si zasloužili tím, že žijí vysoko v korunách stromů horských lesů, které se dotýkají oblak, což platí zejména pro druh na severu ostrova Luzon. Obláčkové krysy jsou největšími myšovitými hlodavci (čeleď *Muridae*, podčeleď *Murinae*) na světě. Jejich diverzita je zajímavá, žije zde

6 druhů ve dvou rodech (resp. 8 druhů tří rodů), každý druh na jiném ostrově nebo jeho části (obr. 1). Na ostrově Luzon se vyskytují *Phloeomys pallidus* (obr. 4B), *P. cumingi* a *Crateromys schadenbergi* (obr. 4A), na ostrově Ilin *C. paulus* (obr. 4C), na ostrově Dinagat *C. australis* (obr. 2) a na Panay *C. heaneyi* (obr. 4D). Do těsné příbuznosti vědci nyní zahrnují ještě rod *Carpomys* s druhy *C. melanurus* a *C. phaeurus* z ostrova Luzon. *C. melanurus* poměrně nedávno vzbudil senzaci, když byl po dlouhých 112 letech v r. 2008 znovuobjeven, *C. phaeurus* je dosud znám jen podle tří jedinců nalezených v letech 1895, 1946 a 2003.

Ekologie těchto hlodavců je zatím velmi málo prozkoumaná. Jde o noční a skrytě žijící živočichy, kteří se poměrně pomalu pohybují v korunách stromů a jsou listožraví. Žijí samotářsky nebo v párech, popř. s nedospělými mláďaty, jež se rodí a ukrývají ve stromových dutinách.

1 Filipínské souostroví a výskyt jednotlivých druhů velemyší neboli tzv. obláčkových krys: A – *Phloeomys pallidus* (ostrov Luzon), B – *P. cumingi* (Luzon), C – *Crateromys schadenbergi* (Luzon), D – *C. australis* (ostrov Dinagat), E – *C. paulus* (ostrov Ilin), F – *C. heaneyi* (ostrov Panay), G – *Carpomys melanurus* (Luzon), H – *C. phaeurus* (Luzon).
2 Velemyš dinagatská, dříve krysa dinagatská (*Crateromys australis*), k českému jménu blíže v textu. Vyobrazení na základě nálezu jedince v r. 1975. Orig. W. Oliver, se svolením autora

Dostupná data ukazují, že oba druhy rodu *Phloeomys* jsou schopny přežívat i v narušeném prostředí přeměněném v zemědělskou krajinu, pokud je zachován potřebný porost. Naproti tomu zástupci rodu *Crateromys* jsou kvůli své užší vazbě na stromy mnohem náchylnější na změny a ničení původních stanovišť. Nicméně všechny zmíněné druhy patří mezi ohrožené úbytkem přirozeného prostředí a stále rostoucí lidskou populací, ale také lovem. Jako zvířata dorůstající délky až 40 cm (75 cm s ocasem) a hmotnosti více než 2 kg u druhu *P. pallidus*, který se pokládá za největší, představují vítaný zdroj masa pro domorodé obyvatelstvo. Jejich lov se rozšířil zejména na ostrově Luzon, kde lidé k němu využívají speciálních technik (pomoc psů, vykuřování). Až na *P. pallidus* se všechny druhy řadí mezi ohrožené v různých kategoriích červeného seznamu IUCN. *Crateromys paulus* se považuje za potenciálně vyhynulou, stejně jako byla donedávna i *C. australis* a *Carpomys melanurus*, které jsou nyní v kategorii kriticky ohrožených druhů. Z uvedených důvodů byl založen mezinárodní program na ochranu těchto zvířat The Philippine Cloud Rat Conservation Programme (PCRCP) koordinovaný organizací Philippine Biodiversity Conservation Foundation, Inc. (PBCFI; Nada-ce na ochranu filipínské biodiverzity),

vedenou britským zoologem Williamem Oliverem.

Znovuobjevení velemyš dinagatské

Zmíněný ochránářský program se kromě ochrany zvířat snaží o získání co největšího počtu dat o jednotlivých druzích. V případě velemyš dinagatské (*C. australis*) se to však moc nedařilo. Jak už její druhové jméno napovídá, žije endemicky na ostrově Dinagat, na samém východě filipínského souostroví. V historii byla až do r. 2012 nalezena pouze jedenkrát, a to v r. 1975 během expedice vedené věhlasným filipínským zoologem a objevitelem mnoha filipínských druhů Dioscoro Raborem. Chycený exemplář byl popsán, vycpán a jako holotyp je uložen v chicag-

ském muzeu ve Spojených státech amerických. Šlo o hlodavce s délkou těla 25 cm (plus stejně dlouhý ocas), poměrně výrazně zbarveného – oranžová srst na těle a ocas z jedné poloviny černý a z druhé bílý (obr. 2). Přestože rod *Crateromys* se anglicky nazývá bushy-tailed rats (krysy s huňatým ocasem), ocas dinagatského druhu není na rozdíl od *C. schadenbergi* a *C. heaneyi* tolik huňatý a připomíná spíše zástupce rodu *Phloeomys*. Od r. 1975 velemyš dinagatskou nikdo z vědců nespapřil. V rámci programu PCRCP se v letech 2007–09 uskutečnilo několik neúspěšných expedic pátrajících po tomto neznámém hlodavci. Ale ani rozhovory s místními obyvateli nepřinesly mnoho nového. Oranžově zbarvená krysa byla

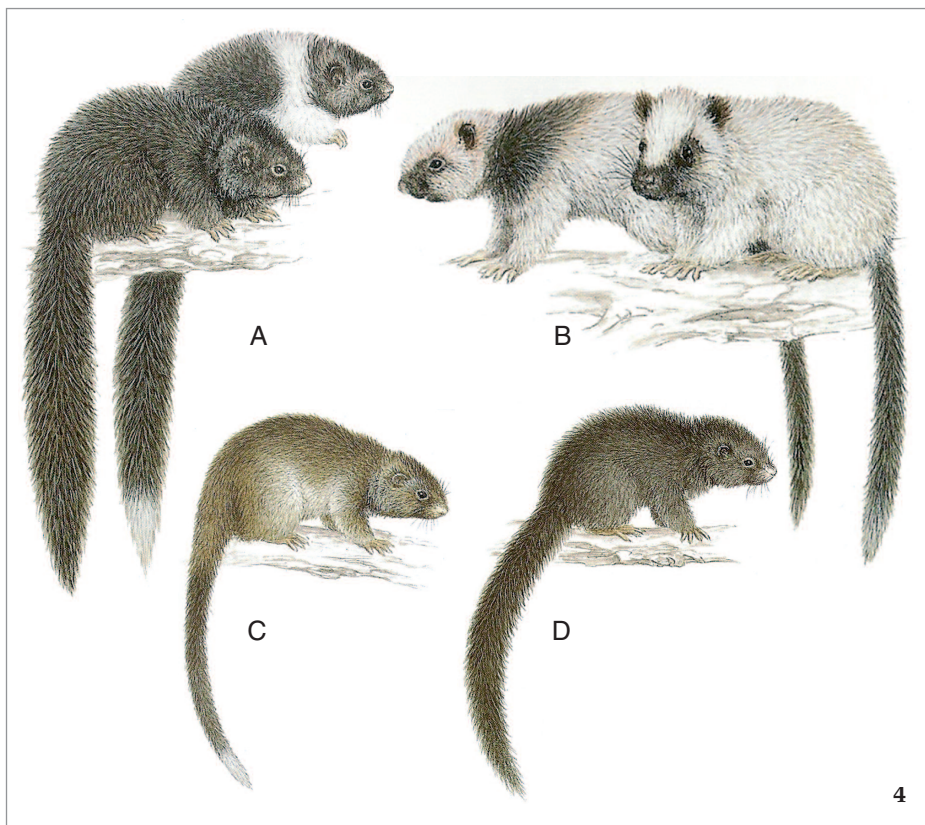
spatřena snad jen dvakrát, velmi často byla ale zaměňována za poměrně hojnou, avšak menší veverku filipínskou (*Sundasciurus philippinensis*), která je hnědé barvy. Z tohoto důvodu vědecká obec začala pochybovat, zda druh na ostrově stále přežívá.

Kroky nás zavedly na ostrov Dinagat v lednu 2012. Na Filipíny jezdíme několik let za výzkumem a ochranou poloopic nártounů filipínských (*Tarsius syrichta*) a nabízela se lákavá představa spojit studium doposud neprozkoumané populace nártounů na tomto ostrově s pátráním po tajuplném hlodavci. Žádost o grant byla patrně pro velmi nejistý výsledek zamítnuta, a tak jsme vyrazili na vlastní pěst (posléze naši expedici finančně podpořil program PCRCP). Na ostrově Dinagat jsme strávili celkem 10 dní věnovaných průzkumu mezi místními obyvateli, zda někdo uvedeného stromového, nočního a skrytě žijícího hlodavce viděl. Nalezli jsme pouze jednoho farmáře, jehož výpověď vypadala přesvědčivě. Popisoval oranžově zbarvené zvíře lezoucí po stromě (neskákalo a neběhalo rychle jako veverka) a bylo tak hezké, až ho zaujalo a zavolal i svou ženu. U Filipínců není běžná záliba ve zvířatech pro jiný než vlastní užitek, tak to vypadalo, že by opravdu mohl vidět hledaný druh, který i vědecká literatura popisuje jako velice atraktivní. Ale nalézt zvíře na zmíněné lokalitě se nám nepodařilo.

Štěstí se na nás však usmálo jinde (viz obr. 5). Večery jsme trávili v lese, kde jsme za soumraku čekali na nártouny. Toto nehybné a tiché vyčkávání, namísto cíleného hledání v průsečících porostem s baterkou v ruce, bylo pravděpodobně jedním z důvodů úspěchu, samozřejmě kromě velké dávky štěstí. Jednoho večera se objevilo zvíře odpovídající velikosti, s černobílým ocasem a vydávalo chrčivé zvuky. Protože jsme se pohybovali na různých místech a nepodařilo se nám živočicha vyfotit či natočit, a tím pádem určit, vědecký důkaz stále chyběl. Ovšem povzbudilo nás to do dalšího pátrání po celý následující týden na stejné lokalitě. *C. australis* přišla ještě jednou, ale až napotřetí se zdržela tak dlouho, že jsme mohli pořídit její historicky první fotografii z volné přírody (obr. 3) a také videozáznam, což potvrzuje, že tento druh ještě nepatří mezi vyhynulé. Pohybovala se poměrně hlučně podrostem, pomalu prolézala z větve na větev, nejprve ve výšce okolo 1,5 m, poté vyšplhala až do 8 m, patrně v reakci na vyrušení. Celé pozorování trvalo asi 10 minut. Výsledky objevu byly představeny na sympoziu Wildlife Conservation Society of the Philippines konaném v dubnu 2012 ve filipínském Dasmariñas City a připravují se k publikaci v odborném časopise.

... jak ke svému novému českému jménu velemyš přišla

Objev vzácného a potenciálně vyhynulého druhu hlodavce žijícího pouze na jednom filipínském ostrově vyvolal v českých médiích poměrně velký ohlas. Jak se však ukázalo, české jméno krysa většinou nezbuzuje libé pocity a připomíná spíše podobnost s rodem *Rattus*, nám nejlépe

3 První snímek velemysí dinagatské z přírody pořízený v lednu 2012 na severu ostrova Dinagat. Foto V. Řehák

4 A – Pro *Crateromys schadenbergi* z ostrova Luzon bylo navrhováno české jméno krysa veverčí, lépe tedy velemyš veverčí. B – Evropská plemenná kniha vedená v pražské zoologické zahradě koordinuje chov druhu označovaného jako krysa obláčková (*Phloeomys pallidus*) z ostrova Luzon. Doporučujeme sjednocení jména na velemyš obláčková. C – Velemyš ilinská (*C. paulus*) z malého ostrova Ilin nedaleko Mindora je známa jen podle jednoho exempláře nalezeného v r. 1953. D – Velemyš Heaneyova (*C. heaneyi*) z ostrova Panay je vzácně chována v lidské péči, ale v přírodě nebyla pozorována od r. 1987. Orig. W. Oliver

5 Lokalita na severu ostrova Dinagat, kde byla znovuobjevena velemyš dinagatská. Foto M. Řeháková

6 Ničení životního prostředí (zde těžba dřeva a nerostných surovin) je realitou ostrova Dinagat. Foto M. Řeháková

známým krysám a potkanům. Obláčková krysa jsou ale jak laiky, tak i v odborné literatuře hodnoceny jako velmi hezcí hlodavci. Svým vzezřením připomínají spíše přerostlé a chlupaté myši, navíc ještě s nápadně chlupatým ocasem. To nás po rozhovorech s kolegy zoology přivedlo na myšlenku, zda by se nemělo české rodové jméno poněkud změnit a znít atraktivněji. Vzhledem k tomu, že jsou největšími myšovitými hlodavci, nabízí se rodové jméno velemyš, které odráží příbuznost s myši a zároveň výše uvedené výjimečné postavení v rámci podčeledi *Murinae*. Jméno velemyš by se pak mohlo uplatnit pro rody *Crateromys* i *Phloeomys*, stejně jako pro rod *Carpomys*, který je blízké příbuzný a bývá také řazen do skupiny obláčkových krys. Encyklopedie Svět zvířat II – Savci 2 (Anděra 1999) uvádí u *Phloeomys cumingi* český název myš největší, zatímco *Crateromys schadenbergi* je označena jako krysa veverčí. Podobně publikace České názvy živočichů II. Savci (Anděra 1999) doporučuje jména krysa pro rod

Crateromys, ale myš pro rod *Phloeomys*. Naproti tomu internetová databáze BioLib.cz používá v současnosti názvy krysa pro všechny zástupce obláčkových krys. Označení velemyš by kromě návratu k původnímu názvu myš u rodu *Phloeomys* znamenalo i sjednocení pro celou skupinu. Přehled doporučených českých jmen pro jednotlivé zástupce: velemyš obláčková (*P. pallidus*), velemyš největší (*P. cumingi*), velemyš dinagatská (*C. australis*), velemyš veverčí (*C. schadenbergi*), velemyš ilinská (*C. paulus*), velemyš Heaneyova (*C. heaneyi*) a také velemyš černocasá (*Carpomys melanurus*) a velemyš bělobřichá (*C. phaeurus*).

Doufáme, že nová česká jména v zoologických kruzích i u veřejnosti zdomácní. Ostatní druhy patřící do skupiny velemysí (cloud rats) nejsou totiž české veřejnosti tak zcela neznámé, neboť je můžeme u nás v současnosti vidět hned v několika zoologických zahradách (*P. pallidus* – Jihlava, Ostrava, Plzeň a Praha, *P. cumingi* – Ostrava, Plzeň a Praha, *C. heaneyi* – Plzeň), pražská zoologická zahrada byla dokonce pověřena vedením Evropské plemenné knihy druhu *P. pallidus* a plzeňská zoo druhu *C. heaneyi*.

Perspektivy ostrova Dinagat a ochrana velemysí dinagatské

Velemyš dinagatská se tedy ocitá v kategorii kriticky ohrožený druh červeného seznamu IUCN. Jaká je její budoucnost? Ostrov Dinagat, který svou polohou spadá do oblasti Velkého Mindanaa (komplex ostrovů v okolí Mindanaa, které byly v dobách ledových vzájemně více či méně propojeny), díky své historické minulosti a izolovanosti oplývá přírodním bohatstvím a množstvím endemických druhů. Kromě velemysí dinagatské je to např. krysa *Batomys russatus* nebo hmyzožravec příbuzný ježkům – srstínal dinagatský (*Podogymnura aureospinula*). Hostí také kolonie 16 druhů netopýrů a kaloňů.

Ochrana přírody zde však velmi pokulhává a pocit euforie z významného objevu vystřídá bezmoc z pohledu na realitu ostrova. Lesy vzaly až na výjimky za své. Bud' padly za oběť rýžovým polím nebo kokosovým a banánovým plantážím, či byly v podobě dřeva rozprodány do zahraničí. Jedna z mála oblastí, která ještě skýtá dostatek prostoru k přežití ohrožených druhů, se nachází na severu ostrova. Ovšem i zde již mnoho dřevin zmizelo (obr. 6) a společnosti těžící nerostné suroviny si rozparcelovaly doslova celé území ostrova. Neexistuje zde jediná státem chráněná oblast. Proto bude dalším klíčovým krokem intenzivní spolupráce nadace PBCFI s místními úřady ochrany přírody a politiky cílená na ochranu unikátní fauny.

Nezbývá než věřit, že náš objev bude k užtku nejen zoologické veřejnosti prahnoucí po vědění, ale také velemysí dinagatské a zajistí jí lepší budoucnost v podobě zvýšené ochrany poslední části lesa, kde ještě přežívá, aby naše setkání nebylo tím posledním.